

Spojené národy

CRPD/C/GC/1

Úmluva o právech osob se zdravotním po-
stižením

Zveřejnění: 19. května 2014

Výbor OSN pro práva osob
se zdravotním postižením

11. zasedání, 31. března – 11. dubna 2014

Obecný komentář č. 1 (2014)

Článek 12: Rovnost před zákonem

I. Úvod

1. Rovnost před zákonem je základní obecnou zásadou ochrany lidských práv a je nezbytná pro výkon dalších lidských práv. Všeobecná deklarace lidských práv a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech konkrétně zaručují právo na rovnost před zákonem. Článek 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením dále popisuje obsah tohoto občanského práva a zaměřuje se na oblasti, v nichž je toto právo osobám se zdravotním postižením tradičně upíráno. Článek 12 nestanoví další práva pro osoby se zdravotním postižením, pouze popisuje konkrétní prvky, jež jsou státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, povinny zohlednit, aby osobám se zdravotním postižením zajistily právo na rovnost před zákonem, a to na rovnoprávném základě s ostatními.
2. Vzhledem k důležitosti tohoto článku připravil výbor interaktivní fóra pro diskuse o právní způsobilosti. Na základě velmi užitečné výměny názorů na ustanovení článku 12 mezi odborníky, státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, organizacemi osob se zdravotním postižením, nevládními organizacemi, orgány, které monitorují provádění úmluv OSN, vnitrostátními institucemi pro lidská práva a agenturami OSN považoval výbor za nezbytné poskytnout další pokyny v této oblasti formou obecného komentáře.
3. Na základě úvodních zpráv od různých států, smluvních stran úmluvy, jež doposud přezkoumal, výbor podotýká, že existuje obecné nedorozumění ohledně přesného rozsahu povinností států, smluvních stran, podle článku 12 úmluvy. Skutečně došlo k obecnému nepochopení toho, že model zdravotního postižení založený na lidských právech znamená posun od paradigmatu rozhodování v zastoupení k paradigmatu založenému na podporovaném rozhodování. Cílem tohoto obecného komentáře je prozkoumat obecné povinnosti vyplývající z různých složek článku 12.
4. Tento obecný komentář odráží výklad článku 12, který je založen na obecných zásadách úmluvy, jak je uvedeno v článku 3, a to konkrétně na zásadě respektování přirozené důstojnosti, osobní nezávislosti – zahrnující svobodu volby – a samostatnosti osob, nediskriminace, plného a účinného zapojení a začlenění do společnosti, respektování odlišnosti a přijímání osob se zdravotním postižením jako součástí lidské různorodosti a přirozenosti, rovnosti příležitostí, přístupnosti, rovnoprávnosti mužů a žen a respektování rozvíjejících se schopností dětí se zdravotním postižením a jejich práva na zachování identity.
5. Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Úmluva o právech osob se zdravotním postižením stanoví, že právo na rovnost před zákonem platí „všude“. Jinými slovy, podle mezinárodního práva lidských práv neexistují žádné přípustné okolnosti, za nichž může být osoba zbavena práva na uznání své osoby jako subjektu práva nebo za kterých může být toto právo omezeno. To posiluje i čl. 4 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který neumožňuje se od tohoto práva jakkoli odchýlit, a to ani za

mimořádné situace. Přestože v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením není žádný takový zákaz odchýlení se od práva na rovnost před zákonem stanoven, tuto ochranu poskytuje ustanovení v mezinárodním paktu na základě čl. 4 odst. 4 úmluvy, který stanoví, že se ustanovení Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením neodchylují od stávajícího mezinárodního práva.

6. Právo na rovnost před zákonem se odráží také v dalších klíčových mezinárodních a regionálních smlouvách o lidských právech. Článek 15 Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen zaručuje rovnost žen před zákonem a vyžaduje uznání právní způsobilosti žen na rovnoprávném základě s muži, a to i pokud jde o uzavírání smluv, správu majetku a výkon jejich práv v soudním systému. Článek 3 Africké charty lidských práv a práv národů stanoví právo každého člověka na rovnost před zákonem a právo na rovnocennou ochranu. Článek 3 Americké úmluvy o lidských právech zakotvuje právo na právní osobnost a právo každé osoby na to, aby byla uznána jako subjekt práva.
7. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí komplexně prozkoumat všechny oblasti práva, aby zajistily, že právo osob se zdravotním postižením na právní způsobilost nebude omezeno na nerovném základě s ostatními. Historicky bylo osobám se zdravotním postižením v mnoha oblastech diskriminačním způsobem odepřeno právo na právní způsobilost na základě mechanismů rozhodování v zastoupení, jako je poručenství, opatrovnictví, a zákonů o duševním zdraví, které umožňují nucenou léčbu. Tyto postupy musí být zrušeny, aby bylo zajištěno, že bude osobám se zdravotním postižením obnovena plná právní způsobilost na rovnoprávném základě s ostatními.
8. Článek 12 úmluvy potvrzuje, že všechny osoby se zdravotním postižením mají plnou právní způsobilost. Právní způsobilost byla v průběhu dějin na základě předsudků odepřena mnoha skupinám, včetně žen (zejména po uzavření manželství) a etnických menšin. Osoby se zdravotním postižením však zůstávají skupinou, jíž je právní způsobilost v právních systémech na celém světě odepírána nejčastěji. Z práva na rovnost před zákonem vyplývá, že právní způsobilost je univerzálním atributem, který je vlastní všem lidem na základě jejich lidství a musí být zachován pro osoby se zdravotním postižením na rovnoprávném základě s ostatními. Právní způsobilost je nezbytná pro výkon občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv. Zvláštního významu nabývá pro osoby se zdravotním postižením, když musí činit zásadní rozhodnutí týkající se jejich zdraví, vzdělání a práce. Odepření právní způsobilosti osobám se zdravotním postižením vedlo v mnoha případech k tomu, že tyto osoby byly zbaveny mnoha základních práv, včetně volebního práva, práva uzavřít manželství a založit rodinu, reprodukčních práv, rodičovských práv, práva dát souhlas s důvěrnými vztahy a s lékařským ošetřením a práva na svobodu.
9. Odepřením právní způsobilosti a rozhodováním v zastoupení mohou být ovlivněny všechny osoby se zdravotním postižením, včetně osob s tělesným, mentálním, intelektuálním nebo smyslovým postižením. Osoby s kognitivním nebo psychosociálním postižením však byly a stále zůstávají neúměrně ovlivňovány režimy rozhodování v zastoupení a odpíráním právní způsobilosti. Výbor znovu potvrzuje, že postavení osoby jako osoby se zdravotním postižením nebo existence postižení (včetně postižení fyzického nebo smyslového) nesmí nikdy být důvodem pro odepření právní způsobilosti nebo některého z práv stanovených v článku 12. Všechny postupy, které záměrně nebo v důsledku vedou k porušení článku 12, musí být zrušeny, aby bylo zajištěno, že bude osobám se zdravotním postižením obnovena plná právní způsobilost na rovnoprávném základě s ostatními.
10. Tento obecný komentář se zaměřuje především na normativní obsah článku 12 a povinnosti státu, které z něj vyplývají. Výbor bude v této oblasti pokračovat v práci s cílem poskytnout další podrobné pokyny týkající se práv a povinností vyplývajících z článku 12 v budoucích závěrečných doporučeních, obecných komentářích a dalších dokumentech.

II. Normativní obsah článku 12

Ustanovení čl. 12 odst. 1

11. Ustanovení čl. 12 odst. 1 potvrzuje právo osob se zdravotním postižením být uznány jako subjekty práva. To zaručuje, že každý člověk bude respektován jako osoba, která má právní osobnost, což je předpokladem pro uznání právní způsobilosti dané osoby.

Ustanovení čl. 12 odst. 2

12. Ustanovení čl. 12 odst. 2 uznává, že osoby se zdravotním postižením mají právní způsobilost na rovnoprávném základě s ostatními ve všech oblastech života. Právní způsobilost zahrnuje způsobilost být nositelem práv i jednat podle zákona. Právní způsobilost být nositelem práv opravňuje osobu k plné ochraně jejích práv právním systémem. Právní způsobilost jednat podle zákona uznává, že tato osoba je způsobilá právně jednat a zakládat, měnit nebo ukončovat právní vztahy. Právo na uznání osoby jako právně jednajícího subjektu je stanoveno v čl. 12 odst. 5 úmluvy, který stanoví povinnost států, smluvních stran úmluvy, „přijmout veškerá odpovídající a účinná opatření, aby osobám se zdravotním postižením zajistily rovné právo vlastnit nebo dědit majetek, spravovat své finanční záležitosti a mít rovný přístup k bankovním půjčkám, hypotékám a dalším formám finančních úvěrů, a zajistí, aby osoby se zdravotním postižením nebyly svévolně zbavovány svého majetku“.
13. Právní způsobilost a duševní způsobilost jsou odlišné pojmy. Právní způsobilost je schopnost být nositelem práv a povinností (právní osobnost a tato práva a povinnosti vykonávat (právní jednání)). Je klíčová pro přístup ke smysluplné účasti ve společnosti. Duševní způsobilost se týká rozhodovacích dovedností osoby, které se u jednotlivých osob přirozeně liší a mohou se u jedné konkrétní osoby lišit v závislosti na mnoha faktorech, včetně environmentálních a sociálních faktorů. Právní nástroje, jako je Všeobecná deklarace lidských práv (článek 6), Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (článek 16) a Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (článek 15) neuvádějí rozdíl mezi duševní a právní způsobilostí. Článek 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením však objasňuje, že „chorá mysl“ a další diskriminační označení nejsou oprávněnými důvody pro odepření právní způsobilosti (právní osobnost i právní jednání). Podle článku 12 úmluvy nesmí být zdánlivé nebo skutečné nedostatky duševní způsobilosti použity jako odůvodnění odepření právní způsobilosti.
14. Právní způsobilost je neodmyslitelným právem přiznaným všem lidem, včetně osob se zdravotním postižením. Jak je uvedeno výše, skládá se ze dvou složek. První z nich je právní osobnost, tedy způsobilost mít práva a být uznán jako subjekt práva. Sem může patřit například vlastnictví rodného listu, možnost vyhledat lékařskou pomoc, zaregistrovat se k volbám nebo požádat o cestovní pas. Druhou složkou je právní jednání, tedy možnost jednat v souladu s těmito právy a právo na to, aby byly právní kroky učiněné osobou uznány zákonem. Právě tato složka je u osob se zdravotním postižením často popírána nebo omezována. Zákony mohou například umožnit osobám se zdravotním postižením vlastnit majetek, ale nemusí vždy uznávat jednání, které osoby učinily v souvislosti s nákupem a prodejem majetku. Právní způsobilost znamená, že všichni lidé, včetně osob se zdravotním postižením, mají právní osobnost a možnost právního jednání jednoduše proto, že jsou lidskou bytostí. Aby bylo možné naplnit právo na právní způsobilost, musí být uznány obě její složky; nelze je oddělovat. Koncept duševní způsobilosti je sám o sobě velmi kontroverzní. Duševní způsobilost není, jak se běžně uvádí, objektivním, vědeckým a přirozeně se vyskytujícím jevem. Duševní způsobilost závisí na sociálních a politických kontextech, stejně jako na nich závisí disciplíny, profese a postupy, které hrají dominantní roli při posuzování duševní způsobilosti.
15. Ve většině zpráv od států, které jsou smluvní stranou úmluvy, dosud posouzených výborem, byly pojmy duševní a právní způsobilosti směřovány, takže pokud se má za to, že určitá osoba má zhoršené rozhodovací schopnosti, často kvůli kognitivnímu nebo psychosociálnímu postižení, její

právní způsobilost učinit konkrétní rozhodnutí je následně odstraněna. O tom se rozhoduje jednoduše na základě diagnózy postižení (přístup založený na stavu), nebo když člověk učiní rozhodnutí, o němž se soudí, že má negativní důsledky (přístup založený na výsledku), nebo pokud se rozhodovací schopnosti člověka považují za nedostatečné (přístup založený na funkčnosti). Přístup založený na funkčnosti se pokouší posoudit duševní způsobilost a podle ní pak popřít právní způsobilost. Toto posouzení je často založeno na tom, zda člověk může pochopit podstatu a důsledky rozhodnutí nebo zda dokáže využít či zvážit příslušné informace. Tento přístup je chybný ze dvou klíčových důvodů: a) je diskriminujícím způsobem uplatňován u osob se zdravotním postižením a b) předpokládá se, že je schopen přesně posoudit vnitřní fungování lidské mysli, a pokud daná osoba u posouzení neuspěje, tento přístup jí upře základní lidské právo – právo na rovnost před zákonem. Ve všech těchto případech se zdravotní postižení a/nebo rozhodovací schopnosti osoby považují za legitimní důvod pro popření její právní způsobilosti a omezení jejího postavení jako subjektu práva. Článek 12 neumožňuje takové diskriminační odepření právní způsobilosti, naopak vyžaduje, aby byla při výkonu právní způsobilosti poskytována podpora.

Ustanovení čl. 12 odst. 3

16. Ustanovení čl. 12 odst. 3 uznává, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost poskytnout osobám se zdravotním postižením přístup k podpoře při výkonu jejich právní způsobilosti. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí upustit od odpírání právní způsobilosti osobám se zdravotním postižením a musí těmto osobám naopak poskytnout přístup k podpoře nezbytné k tomu, aby mohly tyto osoby činit rozhodnutí s právními účinky.
17. Podpora při výkonu právní způsobilosti musí respektovat práva, vůli a preference osob se zdravotním postižením a nikdy by se neměla rovnat rozhodování v zastoupení. Ustanovení čl. 12 odst. 3 neurčuje, jakou formu by podpora měla mít. „Podpora“ je široký pojem, který zahrnuje jak neformální, tak formální opatření podpory, a to různého typu a intenzity. Například osoby se zdravotním postižením si mohou vybrat jednu nebo více důvěryhodných osob, které jim budou pomáhat při výkonu jejich právní způsobilosti pro určité typy rozhodnutí, nebo mohou vyžadovat jiné formy podpory, jako je vzájemná podpora, obhajování zájmů (včetně podpory hájit se sám) nebo pomoc při komunikaci. Podpora osob se zdravotním postižením při výkonu jejich právní způsobilosti může zahrnovat opatření týkající se univerzálního designu a přístupnosti – například požadovat, aby soukromé a veřejné subjekty, jako jsou banky a finanční instituce, poskytovaly informace ve srozumitelném formátu nebo poskytovaly profesionální tlumočení ve znakové řeči – s cílem umožnit osobám se zdravotním postižením činit právní jednání potřebné k otevření bankovního účtu, uzavírání smluv nebo provádění jiných sociálních transakcí. Podpora může také představovat rozvoj a uznání různých nekonvenčních metod komunikace, zejména pro ty, kteří k vyjádření své vůle a preferencí používají neverbální formy komunikace. Pro mnoho osob se zdravotním postižením je schopnost plánovat předem důležitou formou podpory, kdy mohou vyjádřit svou vůli a preference, které by měly být dodržovány v době, kdy nemusí být schopny sdělit ostatním svá přání. Všechny osoby se zdravotním postižením mají právo vyjádřit svou vůli, pokud jde o plánování budoucí zdravotní péče, a měla by jim být poskytnuta příležitost, aby tak činily na rovnoprávném základě s ostatními. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mohou poskytovat různé formy mechanismů plánování budoucí zdravotní péče, aby vyhověly různým preferencím, ale všechny možnosti by měly být nediskriminační. Pokud je to zapotřebí, měla by být osobám poskytnuta podpora k dokončení procesu plánování budoucí zdravotní péče. O okamžiku, kdy dříve vyslovené přání začne (nebo přestane) platit, by měla rozhodnout dotyčná osoba, a tento okamžik by měl být uveden v textu dříve vysloveného přání; nemělo by to být založeno na posouzení, že daná osoba nemá duševní způsobilost.
18. Vzhledem k různorodosti osob se zdravotním postižením se typ a intenzita poskytované podpory budou u jednotlivých osob výrazně lišit. To je v souladu s čl. 3 písm. d), který stanoví „respektování odlišnosti a přijímání osob se zdravotním postižením jako součásti lidské různorodosti a

přirozenost“ jako obecnou zásadu úmluvy. Vždy, i v krizových situacích, musí být respektována samostatnost a schopnost osob se zdravotním postižením činit rozhodnutí.

19. Některé osoby se zdravotním postižením usilují pouze o uznání svého práva na právní způsobilost na rovnoprávném základě s ostatními, jak stanoví čl. 12 odst. 2 úmluvy, a nemusí si přát uplatnit své právo na podporu, jak je stanoveno v čl. 12 odst. 3.

Ustanovení čl. 12 odst. 4

20. Ustanovení čl. 12 odst. 4 nastiňuje záruky, které musí být obsaženy v systému podpory pro výkon právní způsobilosti. Článek 12 odst. 4 je třeba číst ve spojení se zbytkem článku 12 a s celou úmluvou. Článek vyžaduje, aby státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vytvořily vhodné a účinné záruky pro výkon právní způsobilosti. Primárním účelem těchto záruk musí být zajištění dodržování práv, vůle a preferencí dané osoby. Aby toho bylo možné dosáhnout, musí záruky poskytovat ochranu před zneužitím na rovnoprávném základě s ostatními.
21. Tam, kde ani po vynaložení značného úsilí není možné určit vůli a preference jednotlivce, musí být stanovení „nejlepšího zájmu osoby“ nahrazeno stanovením „nejlepšího výkladu vůle a preferencí“. Tím jsou respektována práva, vůle a preference jednotlivce v souladu s čl. 12 odst. 4. Zásada „nejlepšího zájmu osoby“ není zárukou, která je v souladu s článkem 12, pokud jde o dospělé. Paradigma „vůle a preferencí“ musí nahradit paradigma „nejlepšího zájmu osoby“, aby se zajistilo, že osoby se zdravotním postižením budou mít právo na právní způsobilost na rovnoprávném základě s ostatními.
22. Všem lidem hrozí, že budou vystaveni „nežádoucímu ovlivňování“, toto nebezpečí však může být ještě větší u jednotlivců, kteří se při rozhodování spoléhají na podporu ostatních. Nežádoucí ovlivňování je charakterizováno jako jev, k němuž dochází, pokud kvalita interakce mezi osobou poskytující podporu a podporovanou osobou zahrnuje známky strachu, agrese, ohrožení, podvodu nebo manipulace. Záruky výkonu právní způsobilosti musí zahrnovat ochranu před nežádoucím ovlivňováním; ochrana však musí respektovat práva, vůli a preference dané osoby, včetně práva riskovat a dělat chyby.

Ustanovení čl. 12 odst. 5

23. Ustanovení čl. 12 odst. 5 vyžaduje, aby státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, přijaly opatření, včetně legislativních, správních, soudních a jiných praktických opatření, k zajištění práv osob se zdravotním postižením ve finančních a hospodářských záležitostech, a to na rovnoprávném základě s ostatními. Přístup k financím a majetku byl osobám se zdravotním postižením tradičně odpírán na základě lékařského modelu zdravotního postižení. Tento přístup spočívající v odepření právní způsobilosti ve finančních záležitostech osobám se zdravotním postižením musí být nahrazen podporou výkonu právní způsobilosti v souladu s čl. 12 odst. 3. Stejně jako pohlaví nelze použít jako základ pro diskriminaci v oblasti financí a majetku,¹ nesmí takto být použito ani zdravotní postižení.

III. Povinnosti států, které jsou smluvní stranou úmluvy

24. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost dodržovat, chránit a naplňovat právo všech osob se zdravotním postižením na rovnost před zákonem. V tomto ohledu by státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, měly upustit od veškerých opatření, která osobám se zdravotním postižením odnímají právo na rovnost před zákonem. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, by měly přijmout opatření, aby zabránily nestátním subjektům a soukromým osobám zasahovat do schopnosti osob se zdravotním postižením realizovat a využívat svá lidská práva, včetně práva na právní způsobilost. Jedním z cílů podpory při výkonu právní způsobilosti je budování důvěry a dovedností osob se zdravotním postižením, aby mohly v budoucnu, pokud si to budou přát,

¹ Viz Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, čl. 13 písm. b).

vykonávat svou právní způsobilost s menší podporou. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost zajistit školení osobám, kterým je poskytována podpora, aby se mohly rozhodnout, kdy je potřeba menší podpora nebo kdy již podporu při výkonu své právní způsobilosti nepotřebují.

25. Aby bylo možné plně uznat „všestrannou právní způsobilost“, kdy všechny osoby bez ohledu na zdravotní postižení nebo rozhodovací schopnosti ze své podstaty mají právní způsobilost, musí státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, přestat s odpíráním právní způsobilosti, které je svým cílem nebo důsledkem diskriminační.²
26. Ve svých závěrečných doporučeních k úvodním zprávám států, které jsou smluvní stranou úmluvy, Výbor pro práva osob se zdravotním postižením opakovaně uváděl, pokud jde o článek 12, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí „přezkoumat zákony umožňující opatrovnictví a svěření a přijmout opatření k vypracování zákonů a politik s cílem nahradit režimy rozhodování v zastoupení podporovaným rozhodováním, které respektuje samostatnost, vůli a preference dané osoby“.
27. Mechanismy rozhodování v zastoupení mohou mít mnoho různých forem, včetně úplného opatrovnictví, omezení svéprávnosti a částečného opatrovnictví. Tyto mechanismy však mají určité společné charakteristiky: lze je definovat jako systémy, kde i) je osoba zbavena právní způsobilosti, i když se to týká pouze jediného rozhodnutí; ii) subjekt činící rozhodnutí v zastoupení může určit někdo jiný než dotčená osoba, a toto lze učinit proti její vůli, a iii) jakékoli rozhodnutí učiněné soukromým či veřejným subjektem činícím rozhodnutí v zastoupení je založeno na tom, co je považováno za objektivně „nejlepší zájem“ dotčené osoby, místo aby bylo založeno na její vlastní vůli a preferencích.
28. Povinnost států, jež jsou smluvní stranou úmluvy, nahradit mechanismy rozhodování v zastoupení podporovaným rozhodováním vyžaduje jak zrušení mechanismů rozhodování v zastoupení, tak vývoj alternativ podporovaného rozhodování. Rozvoj systémů podporovaného rozhodování souběžně se zachováváním mechanismů rozhodování v zastoupení nestačí k dosažení souladu s článkem 12 úmluvy.
29. Mechanismy podporovaného rozhodování zahrnují různé možnosti podpory, které dávají přednost vůli a preferencím dotyčného člověka a respektují normy v oblasti lidských práv. Měly by poskytovat ochranu všem právům, včetně práv souvisejících se samostatností (právo na právní způsobilost, právo na rovnost před zákonem, právo na volbu místa bydlení atd.) a práv týkajících se ochrany před zneužíváním a špatným zacházením (právo na život, právo na fyzickou integritu atd.). Systémy podporovaného rozhodování by navíc neměly životy osob se zdravotním postižením nadměrně regulovat. I když režimy podporovaného rozhodování mohou mít mnoho podob, všechny by měly zahrnovat určitá klíčová ustanovení zajišťující dodržování článku 12 úmluvy, včetně následujících:
 - (a) Podporované rozhodování musí být dostupné všem. Úroveň podpory, kterou osoba potřebuje, zejména pokud je vysoká, by neměla být překážkou pro získání podpory při rozhodování.
 - (b) Všechny formy podpory při výkonu právní způsobilosti, včetně intenzivnějších forem podpory, musí být založeny na vůli a preferencích osoby, nikoli na tom, co je vnímáno jako objektivně v jejím nejlepším zájmu.
 - (c) Způsob, jakým osoba komunikuje, nesmí být překážkou pro získání podpory při rozhodování, i když je tento způsob komunikace nekonvenční nebo mu rozumí jen velmi málo lidí.
 - (d) Právní uznání osoby, která poskytuje podporu a kterou si dotčená osoba formálně vybrala, musí být dostupné a přístupné a státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost usnadňovat vytváření podpory, zejména pro lidi, kteří jsou izolovaní a nemusí mít přístup k

² Viz Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, článek 2 ve spojení s článkem 5.

podpoře přirozeně se vyskytující v jejich komunitě. Tato podpora musí zahrnovat mechanismus pro třetí strany k ověření totožnosti osoby poskytující podporu, jakož i mechanismus pro třetí strany, kterým může napadnout činnost osoby poskytující podporu, pokud se domnívají, že osoba poskytující podporu nejedná v souladu s vůlí a preferencemi dotčené osoby, která si ji vybrala.

- (e) Za účelem splnění požadavku stanoveného v čl. 12 odst. 3 úmluvy, aby státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, přijaly opatření k „poskytnutí přístupu“ k požadované podpoře, musí tyto státy zajistit, aby byla podpora k dispozici osobám se zdravotním postižením za nominální nebo nulové náklady a aby nedostatek finančních zdrojů nebyl překážkou přístupu k podpoře při výkonu právní způsobilosti.
 - (f) Podpora při rozhodování nesmí být použita jako ospravedlnění pro omezení jiných základních práv osob se zdravotním postižením, zejména práva volit, práva uzavřít manželství nebo registrované partnerství a založit rodinu, reprodukčních práv, rodičovských práv, práva udělit souhlas s důvěrnými vztahy a lékařským ošetřením a práva na svobodu.
 - (g) Dotčená osoba musí mít právo podporu odmítnout a kdykoli ukončit nebo změnit vztah podpory.
 - (h) Musí být stanoveny záruky pro všechny procesy týkající se právní způsobilosti a podpory při výkonu právní způsobilosti. Cílem záruk je zajistit, aby byla respektována vůle a preference dotčené osoby.
 - (i) Poskytování podpory při výkonu právní způsobilosti by nemělo záviset na posouzení duševní způsobilosti; při poskytování podpory k výkonu právní způsobilosti jsou vyžadovány nové nediskriminační ukazatele potřeb podpory.
30. Právo na rovnost před zákonem je již dlouho uznáváno jako občanské a politické právo s kořeny v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech. Občanská a politická práva jsou závazná od okamžiku ratifikace a státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, jsou povinny podniknout kroky k okamžitému uplatnění těchto práv. Práva stanovená v článku 12 proto platí v okamžiku ratifikace a podléhají okamžitému uplatnění. Povinnost státu stanovená v čl. 12 odst. 3 poskytnout přístup k podpoře při výkonu právní způsobilosti je povinností k naplnění občanského a politického práva na rovnost před zákonem. „Postupná realizace“ (čl. 4 odst. 2) se nevztahuje na ustanovení článku 12. Po ratifikaci úmluvy musí státy, které jsou její smluvní stranou, okamžitě zahájit kroky k uplatnění práv stanovených v článku 12. Tyto kroky musí být rozvážné, dobře naplánované a musí zahrnovat konzultace a smysluplnou účast osob se zdravotním postižením a jejich organizací.

IV. Vztah k dalším ustanovením úmluvy

31. Uznání právní způsobilosti je neoddělitelně spjato s požíváním mnoha dalších lidských práv stanovených v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením, mimo jiné též práva na přístup ke spravedlnosti (čl. 13), práva na svobodu před nedobrovolným držením v zařízení pro duševně nemocné a před podstoupením nucené léčby duševního zdraví (čl. 14), práva na respektování fyzické a duševní integrity člověka (čl. 17), práva na svobodu pohybu a státní občanství (čl. 18), práva zvolit si, kde a s kým žít (čl. 19), práva na svobodu projevu (čl. 21), práva uzavřít manželství a založit rodinu (čl. 23), práva na souhlas s lékařským ošetřením (čl. 25) a práva volit a být volen (čl. 29). Bez uznání osoby jako subjektu práva je významně ohrožena schopnost uplatňovat, vykonávat a vymáhat tato práva a mnoho dalších práv stanovených v úmluvě.

Článek 5: Rovnost a nediskriminace

32. Aby bylo dosaženo rovnosti před zákonem, nesmí být diskriminačně odpírána právní způsobilost. Článek 5 úmluvy zaručuje rovnost všem osobám podle zákona a před zákonem a právo na rovnou

zákonnou ochranu. Výslovně zakazuje jakoukoli diskriminaci na základě zdravotního postižení. Diskriminace na základě zdravotního postižení je definována v článku 2 úmluvy jako „jakékoli činění rozdílu, vyloučení nebo omezení provedené na základě zdravotního postižení, jehož cílem nebo důsledkem je narušit nebo zrušit uznání, užívání nebo uplatnění, na rovnoprávném základě s ostatními, všech lidských práv a základních svobod“. Odepření právní způsobilosti, jehož účelem nebo následkem je zásah do práva osob se zdravotním postižením na rovnost před zákonem, je porušením článků 5 a 12 úmluvy. Státy mohou omezit právní způsobilost osoby na základě určitých okolností, jako je bankrot nebo odsouzení za trestný čin. Právo na rovnost před zákonem a ochranu před diskriminací však vyžaduje, aby v případě, že stát, který je smluvní stranou úmluvy, odpírá právní způsobilost, má se tak dít pro všechny osoby na stejném základě. Odepření právní způsobilosti nesmí být založeno na osobních vlastnostech, jako je pohlaví, rasa nebo zdravotní postižení, ani nesmí mít za cíl nebo důsledek odlišné zacházení s dotčenou osobou.

33. Ochrana před diskriminací při uznávání právní způsobilosti obnovuje samostatnost a respektuje přirozenou důstojnost osoby v souladu se zásadami zakotvenými v čl. 3 písm. a) úmluvy. Svoboda činit vlastní rozhodnutí velmi často vyžaduje právní způsobilost. Nezávislost a samostatnost zahrnují schopnost osoby dosáhnout právního uznání svých rozhodnutí. Potřeba podpory a přiměřené úpravy při rozhodování nesmí být použita ke zpochybnění právní způsobilosti osoby. Respektování odlišnosti a přijetí osob se zdravotním postižením jako součásti lidské různorodosti a přirozenosti (čl. 3 písm. d)) je neslučitelné s přiznáním právní způsobilosti na asimilačním základě.
34. Nediskriminace zahrnuje právo na přiměřenou úpravu při výkonu právní způsobilosti (čl. 5 odst. 3). Přiměřená úprava je definována v článku 2 úmluvy jako „nezbytné a odpovídající změny a úpravy, které nepředstavují nepřiměřené nebo nadměrné zatížení, a které jsou prováděny, pokud to konkrétní případ vyžaduje, s cílem zaručit osobám se zdravotním postižením uplatnění nebo užívání všech lidských práv a základních svobod na rovnoprávném základě s ostatními“. Právo na přiměřenou úpravu při výkonu právní způsobilosti je oddělené od práva na podporu při výkonu právní způsobilosti a doplňuje je. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, jsou povinny provést veškeré nezbytné změny nebo úpravy, aby osobám se zdravotním postižením umožnily vykonávat jejich právní způsobilost, ledaže by šlo o nepřiměřené nebo nadměrné zatížení. Tyto změny nebo úpravy mohou zahrnovat mimo jiné přístup do základních budov, jako jsou soudy, banky, úřady poskytující sociální dávky a místa pro hlasování, dostupnost informací o rozhodnutích, která mají právní účinek, a osobní asistenci. Právo na podporu při výkonu právní způsobilosti nesmí být omezeno tvrzením, že se jedná o nepřiměřené nebo nadměrné zatížení. Stát, který je smluvní stranou úmluvy, má absolutní povinnost poskytnout přístup k podpoře při výkonu právní způsobilosti.

Článek 6: Ženy se zdravotním postižením

35. Článek 15 Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen stanoví právní způsobilost žen na rovnoprávném základě s muži, čímž uznává, že uznání právní způsobilosti je nedílnou součástí rovnosti před zákonem: „Státy, smluvní strany, poskytnou ženám v občanskoprávních záležitostech právní způsobilost, která je totožná se způsobilostí mužů, a stejné možnosti pro uplatnění této způsobilosti. Zejména poskytnou ženám stejná práva uzavírat smlouvy a spravovat majetek a budou vůči nim postupovat stejně ve všech stádiích soudního řízení“ (odst. 2). Toto ustanovení se vztahuje na všechny ženy, včetně žen se zdravotním postižením. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením uznává, že ženy se zdravotním postižením mohou být vystaveny vícečetným a intersekcionálním formám diskriminace na základě pohlaví a zdravotního postižení. Ženy se zdravotním postižením jsou například ve vysoké míře podrobovány nuceným sterilizacím a často jim je odepírána kontrola nad jejich reprodukčním zdravím a rozhodováním s tím, že se předpokládá, že nejsou způsobilé dát souhlas s pohlavním stykem. Některé jurisdikce vykazují také vyšší míru pověřování subjektů činících rozhodnutí v zastoupení u žen než u mužů. Proto je obzvláště důležité znovu potvrdit, že právní způsobilost žen se zdravotním postižením by měla být uznávána na rovnoprávném základě s ostatními.

Článek 7: Děti se zdravotním postižením

36. Zatímco článek 12 úmluvy chrání rovnost před zákonem pro všechny osoby bez ohledu na věk, článek 7 úmluvy uznává rozvíjející se schopnosti dětí a vyžaduje následující: „při jakékoli činnosti týkající se dětí se zdravotním postižením musí být předním hlediskem nejlepší zájem dítěte“ (odst. 2) a „jejich názorům [se] musí věnovat náležitá pozornost odpovídající jejich věku a zralosti“ (odst. 3). K dosažení souladu s článkem 12 musí státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, přezkoumat své zákony, aby zajistily, že vůle a preference dětí se zdravotním postižením budou respektovány na rovnoprávném základě s ostatními dětmi.

Článek 9: Přístupnost

37. Práva stanovená v článku 12 úzce souvisí se závazky státu týkajícími se přístupnosti (čl. 9), protože právo na rovnost před zákonem je nezbytné k tomu, aby osoby se zdravotním postižením mohly žít nezávisle a plně se účastnit všech aspektů života. Článek 9 vyžaduje identifikaci a odstranění překážek v přístupu do zařízení pro veřejnost nebo ke službám poskytovaným veřejností. Nedostatečný přístup k informacím a komunikaci a nedostupné služby mohou v praxi u některých osob se zdravotním postižením představovat překážky při realizaci právní způsobilosti. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí proto učinit veškeré postupy pro výkon právní způsobilosti a veškeré související informace a komunikaci plně přístupnými. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí přezkoumat své zákony a postupy, aby zajistily, že bude zajištěno právo na právní způsobilost a na přístupnost.

Článek 13: Přístup ke spravedlnosti

38. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost zajistit, aby osoby se zdravotním postižením měly přístup ke spravedlnosti na rovnoprávném základě s ostatními. Uznání práva na právní způsobilost je pro přístup ke spravedlnosti v mnoha ohledech zásadní. Aby mohly usilovat o vymození svých práv a povinností na rovnoprávném základě s ostatními, musí být osoby se zdravotním postižením uznány jako subjekty práva s rovnocenným postavením u soudů. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí rovněž zajistit, aby osoby se zdravotním postižením měly přístup k právnímu zastoupení na rovnoprávném základě s ostatními. V mnoha jurisdikcích byla tato záležitost identifikována jako problém a musí být napravena, mimo jiné zajištěním toho, aby osoby, jimž je zasahováno do jejich práva na právní způsobilost, měly možnost tyto zásahy napadnout – svým vlastním jménem nebo skrze právní zastoupení – a hájit svá práva u soudu. Osoby se zdravotním postižením byly často vylučovány z klíčových rolí v justičním systému, jako jsou advokáti, soudci, svědci nebo členové poroty.
39. Policisté, sociální pracovníci a další pracovníci v první linii musí být vyškoleni k tomu, aby osoby se zdravotním postižením uznávali jako plnoprávné právní subjekty a aby věnovali stejnou pozornost stížnostem a hlášením osob se zdravotním postižením, jakou by věnovali osobám bez postižení. K tomu jsou zapotřebí školení a zvyšování povědomí v těchto důležitých profesích. Osobám se zdravotním postižením musí být rovněž přiznána právní způsobilost svědčit na rovnoprávném základě s ostatními. Článek 12 úmluvy zaručuje podporu při výkonu právní způsobilosti, včetně způsobilosti svědčit v soudních, správních a jiných řízeních. Taková podpora by mohla mít různé formy, včetně uznání různých způsobů komunikace, umožnění svědčení přes video v určitých situacích, procedurálního přizpůsobení, poskytování profesionálního tlumočení do znakového jazyka a dalších pomocných metod. Příslušníci soudních orgánů musí být rovněž proškoleni a upozorněni na svou povinnost respektovat právní způsobilost osob se zdravotním postižením, a to jak právní osobnost, tak i právní jednání.

Články 14 a 25: Svoboda, bezpečnost a souhlas

40. Respektování práva na právní způsobilost osob se zdravotním postižením na rovnoprávném základě s ostatními zahrnuje respektování práva osob se zdravotním postižením na osobní svobodu

a bezpečnost. Popření právní způsobilosti osob se zdravotním postižením a jejich držení v zařízeních proti jejich vůli, ať už bez jejich souhlasu, nebo se souhlasem subjektu činícího rozhodnutí v zastoupení je přetrvávajícím problémem. Tento postup představuje svévolné zbavení svobody a porušuje články 12 a 14 úmluvy. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se musí těchto praktik zdržet a zavést mechanismus k přezkumu případů, kdy byly osoby se zdravotním postižením umístěny do pobytových zařízení, aniž by k tomu daly konkrétní souhlas.

41. Právo na požívání nejvýše možné úrovně zdraví (čl. 25) zahrnuje právo na zdravotní péči na základě svobodného a informovaného souhlasu. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost vyžadovat od všech zdravotnických a lékařských odborníků (včetně psychiatrických odborníků), aby před jakoukoli léčbou získali svobodný a informovaný souhlas osob se zdravotním postižením. Ve spojení s právem na právní způsobilost na rovnoprávném základě s ostatními mají státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, povinnost nepovolit subjektům činícím rozhodnutí v zastoupení poskytovat souhlas jménem osob se zdravotním postižením. Veškerý zdravotnický a lékařský personál by měl zajistit vhodnou konzultaci, která přímo zapojuje osobu se zdravotním postižením. Rovněž by tyto pracovníci měli podle svých nejlepších schopností zajistit, aby asistenti nebo osoby poskytující podporu nerozhodovali za osoby se zdravotním postižením nebo na jejich rozhodování neměli nežádoucí vliv.

Články 15, 16 a 17: Respektování osobní integrity a ochrana proti mučení, násilí, vykořisťování a zneužívání

42. Jak uvedl výbor v několika závěrečných doporučeních, léčba bez souhlasu psychiatrickými a jinými zdravotnickými či lékařskými pracovníky je porušením práva na rovnost před zákonem a porušením práv na osobní integritu (čl. 17), ochranu proti mučení (čl. 15) a ochranu proti násilí, vykořisťování a zneužívání (čl. 16). Tato praxe popírá právní způsobilost osoby zvolit si lékařskou péči, a je proto porušením článku 12 úmluvy. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí naopak respektovat právní způsobilost osob se zdravotním postižením činit rozhodnutí kdykoli, a to i v krizových situacích; musí zajistit, aby byly poskytovány přesné a přístupné informace o možnostech služeb a aby byly dostupné nelékařské přístupy, a musí poskytovat přístup k nezávislé podpoře. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost poskytnout přístup k podpoře pro rozhodnutí týkající se psychiatrické a jiné lékařské péče. Léčba bez souhlasu je zvláštním problémem u osob s psychosociálním, intelektuálním a jiným kognitivním postižením. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí zrušit politiky a legislativní ustanovení, která umožňují léčbu bez souhlasu nebo se jí dopouštějí, protože jde o pokračující porušování zákonů o duševním zdraví po celém světě, a to navzdory empirickým důkazům naznačujícím její nedostatečnou účinnost a názorům lidí využívajících systémy duševního zdraví, kteří zažili hlubokou bolest a trauma v důsledku léčby bez souhlasu. Výbor doporučuje státům, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistit, aby rozhodnutí týkající se fyzické nebo duševní integrity osoby mohla být učiněna pouze se svobodným a informovaným souhlasem dotčené osoby.

Článek 18: Státní občanství

43. Osoby se zdravotním postižením mají právo na jméno a registraci svého narození všude jako součást práva na uznání své osoby jako subjektu práva (čl. 18 odst. 2). Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí přijmout nezbytná opatření k zajištění registrace dětí se zdravotním postižením při narození. Toto právo stanoví Úmluva o právech dítěte (článek 7); u dětí se zdravotním postižením je však ve srovnání s jinými dětmi nepoměrně pravděpodobné, že nebudou registrovány. To jim pak nejen upírá občanství, ale často jim také odepírá přístup ke zdravotní péči a vzdělání, a může dokonce vést k jejich smrti. Vzhledem k tomu, že neexistují žádné oficiální záznamy o jejich existenci, může k jejich smrti dojít relativně beztrestně.

Článek 19: Nezávislý způsob života a zapojení do společnosti

44. K plnému využití práv stanovených v článku 12 je bezpodmínečně nutné, aby osoby se zdravotním postižením měly příležitost rozvíjet a vyjadřovat svou vůli a preference za účelem výkonu své právní způsobilosti na rovnoprávném základě s ostatními. To znamená, že osoby se zdravotním postižením musí mít možnost žít nezávisle v komunitě a rozhodovat se a mít kontrolu nad svým každodenním životem, a to na rovnoprávném základě s ostatními, jak stanoví článek 19.
45. Výklad čl. 12 odst. 3 s ohledem na právo na zapojení do společnosti (článek 19) znamená, že podpora při výkonu právní způsobilosti by měla být poskytována prostřednictvím komunitního přístupu. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí uznat, že komunity jsou přínosem a partnery v procesu zjišťování toho, jaké typy podpory jsou při výkonu právní způsobilosti potřebné, včetně zvyšování povědomí o různých možnostech podpory. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, musí uznat společenské sítě a přirozeně se vyskytující komunitní podporu (včetně přátel, rodiny a škol) osob se zdravotním postižením jako klíč k podporovanému rozhodování. To je v souladu s důrazem úmluvy na plné začlenění a účast osob se zdravotním postižením do společnosti či společenství.
46. Segregace osob se zdravotním postižením v institucích je i nadále všudypřítomným a zákeřným problémem, který porušuje řadu práv zaručených úmluvou. Problém se prohlubuje rozšířeným odepíráním právní způsobilosti osobám se zdravotním postižením, které ostatním umožňuje dát souhlas s jejich umístěním do institucionálního prostředí. Ředitelům zařízení rovněž běžně bývá svěřena právní způsobilost za osoby bydlící v těchto zařízeních. To dává veškerou moc a kontrolu nad osobou do rukou zařízení. Aby bylo možné dodržovat úmluvu a respektovat lidská práva osob se zdravotním postižením, je třeba dosáhnout deinstitucionalizace a obnovit právní způsobilost všech osob se zdravotním postižením, které musí mít možnost zvolit si, kde a s kým budou žít (článek 19). Volba osoby, kde a s kým bude žít, by neměla mít vliv na její právo na přístup k podpoře při výkonu právní způsobilosti.

Článek 22: Soukromí

47. Mechanismy rozhodování v zastoupení kromě toho, že jsou neslučitelné s článkem 12 úmluvy, mohou také potenciálně porušovat právo na soukromí osob se zdravotním postižením, protože subjekty činící rozhodnutí v zastoupení obvykle získají přístup k široké škále osobních a dalších informací o dotčené osobě. Při zavádění systémů podporovaného rozhodování musí státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistit, aby osoby poskytující podporu při výkonu právní způsobilosti plně respektovaly právo na soukromí osob se zdravotním postižením.

Článek 29: Účast na politickém životě

48. Odepření nebo omezení právní způsobilosti se někdy používá k odepření politické účasti, zejména práva volit, určitým osobám se zdravotním postižením. Aby bylo možné plně realizovat rovné uznání právní způsobilosti ve všech aspektech života, je důležité uznat právní způsobilost osob se zdravotním postižením ve veřejném a politickém životě (článek 29). To znamená, že rozhodovací schopnost osoby nemůže být ospravedlněním jakéhokoli vyloučení osob se zdravotním postižením z výkonu jejich politických práv, včetně volebního práva, práva kandidovat ve volbách a práva být členem poroty.
49. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, mají povinnost chránit a podporovat právo osob se zdravotním postižením na přístup k podpoře jejich volby při tajném hlasování a bez diskriminace se účastnit všech voleb a referend. Výbor dále doporučuje, aby státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zaručily právo osob se zdravotním postižením kandidovat ve volbách, účinně vykonávat politickou funkci a vykonávat všechny veřejné funkce na všech úrovních vlády, s přiměřeným přizpůsobením a podporou, je-li to požadováno, při výkonu jejich právní způsobilosti.

V. Provádění na vnitrostátní úrovni

50. S ohledem na normativní obsah a povinnosti uvedené výše by státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, měly podniknout následující kroky k zajištění úplného provádění článku 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením:
- (a) Uznat osoby se zdravotním postižením jako subjekty práva, které mají právní osobnost a právní způsobilost ve všech aspektech života, a to na rovnoprávném základě s ostatními. K tomu je nutné zrušit mechanismy rozhodování v zastoupení a mechanismy, které popírají právní způsobilost a které diskriminují osoby se zdravotním postižením ať už záměrně, nebo v důsledku. Doporučuje se, aby státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, provedly zákonné úpravy tak, aby chránily právo na právní způsobilost na rovnoprávném základě pro všechny.
 - (b) Vytvořit, uznat a poskytnout osobám se zdravotním postižením přístup k široké škále podpory při výkonu jejich právní způsobilosti. Záruky takové podpory musí vycházet z dodržování práv, vůle a preferencí osob se zdravotním postižením. Podpora by měla splňovat kritéria stanovená v bodě 29 výše, pokud jde o povinnosti států, které jsou smluvní stranou úmluvy, dodržovat čl. 12 odst. 3 úmluvy.
 - (c) Úzce konzultovat a aktivně zapojovat osoby se zdravotním postižením, včetně dětí se zdravotním postižením, prostřednictvím jejich zastupujících organizací do vývoje a provádění právních předpisů, politik a dalších rozhodovacích procesů, které provádějí článek 12.
51. Výbor vybízí státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, aby prováděly výzkum a vývoj nebo poskytl zdroj na výzkum a vývoj osvědčených postupů při respektování práva na rovné uznání právní způsobilosti osob se zdravotním postižením a podporu při výkonu právní způsobilosti.
52. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se vyzývají, aby vyvinuly účinné mechanismy pro boj proti formálnímu i neformálnímu rozhodování v zastoupení. Za tímto účelem výbor vyzývá státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, aby zajistily, aby osoby se zdravotním postižením měly možnost činit smysluplná rozhodnutí o svém životě a rozvíjet svou osobnost, a podpořit tak výkon jejich právní způsobilosti. Sem patří mimo jiné příležitosti k budování společenských sítí, příležitosti pracovat a vydělávat si na život na rovnoprávném základě jako ostatní, možnost vybrat si z více míst pobytu v komunitě a začlenění do vzdělávání na všech úrovních.

Upozornění:

Tento dokument je v autentickém znění publikován v databázi smluvních orgánů OSN [Treaty bodies Search \(ohchr.org\)](https://treaties.un.org/). Pořizovaný úřední překlad do českého jazyka není autentickým zněním.